

Алтернативни истории и историческо знание

Интервю на Тодор Христов с Бен Карвър

Бен Карвър е доктор по история на литературата на Университета на Есекс (Великобритания). Преподава история на литературата в Университета в Орхус (Дания). Автор е на книгата *Alternate Histories and Nineteenth-Century Literature Untimely Meditations in Britain, France, and America* (London: Palgrave, 2017). Научните му интереси са в областта на историята на литературата на XIX в., реализма, алтернативната история и конспиративните теории в областта на литературата.

Тодор Христов: В книгата си прокарвате важно разграничение между контрафактически и алтернативни разкази. Ако го опростим, контрафактическите разкази карат читателя да се запита „какво, ако дадено историческо събитие беше протекло различно“, стимулирайки го да прави изводи за причините, поради които не е станало друго. Алтернативните истории от друга страна подтикват читателя да си представи хода на историята, като че е различна самата историческа среда. Доколко строго е това разграничение? „Като че“ на алтернативната история не прелива ли често в „какво, ако“ на контрафактическата, например в романите, които проблематизират теорията на еволюцията? И къде бихте ситуирали романите, разказващи за въображаеми войни?

Бен Карвър: Това е твърде праволинеен въпрос, на който трудно може да се отговори праволинейно. На първо място бих посочил различната интенция – защо разказът бива представен на читателя. За да дам крайни примери от различни типове, нека да вземем кратко просъществуващата категория на клиометрията, съчетаваща анализ на данни и контрафактически хипотези. В „Железниците и икономическият растеж на Америка“¹ Робърт Фогъл си представя, че през XIX в. Съединените щати *не* създават железопътна инфраструктура, и заключава, че в резултат на това ефектът върху БВП през алтернативната 1890 г. би бил само 2.7%; това е краен пример за онзи вид позитивистки изводи, към които са насочени контрафактическите истории, макар в повечето случаи тезата да е свързана със значението или незначителността на събитие, смятано за „повратна точка“ в историята, често за каноничен момент в западната история. И тъкмо този методологически режим на функциониране на контрафактическите твърдения кара Катлийн Сингълс да разглежда алтернативните *и* контрафактическите истории като еднакво консервативни: те третираат наследеното минало като несложна единица, по отношение на която можем да си представим как се откъсваме от проблематично произволното разграничение между случаен момент и необходими следствия.

На другия полюс би бил текст като фантазията на Луи Огюст Бланки² за вселената като безкрайна серия от вариации на историята, преживяна на Земята. Тази творба, писана във време, в което той е в затвора за бунт, предполага, че във вселената са реализирани всички версии и развръзки на човешката история, включително една (или по-скоро,

¹ Robert Fogel, *Railroads and American Economic Growth*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1970

² Louis Auguste Blanqui, *L'Eternité par les astres: Hypothèse astronomique*, Paris: Germer Baillière, 1872

всички версии), в които наскоро смазаната Парижка комуна е успяла. Текстът на Бланки не се занимава с вероятното, с правдоподобното и със сигурност не посочва една точка на разклоняване; по-скоро историята се разклонява непрекъснато, във всички материално възможни измерения, а нашето предназначение е да извлечем най-доброто от версията, в която се е случило да живеем. Включвайки в своето изследване на алтернативните истории областта на астрономията на XIX в., с която е свързан текстът на Бланки, разширих категорията отвъд това, което е било правено преди, но връзките между алтернативна история и научна фантастика са достатъчно ясни. Освен това алтернативната история, за разлика от контрафактичeskата, използва техниката на остранныяването, за да покаже ненужността на настоящото политическо устройство.

Друга област на знанието, ползотворна по отношение на спекулативното мислене и фикцията, е, разбира се, еволюционната теория и тук точка на близост между контрафактичeskото мислене и остранныяването на алтернативните истории е проблематичното отношение между случайността и онази телеология, от която се е родила евгениката. Така че, както предполага въпросът, може да изглежда, че разграничението между контрафактически и алтернативни истории рухва в разкази за алтернативно развила се еволюция, както „Нейземя“ на Шарлът Пъркинс Джилман,³ но това е по-общ въпрос, който не мога да разгледам подробно тук.

Христов: Дефинирайте алтернативните истории чрез разграничението между перспективите на историческия и утопичния роман, прокарано от Матю Бомонт.⁴ Историческият роман превръща настоящето в следистория на миналото, казва Бомонт, а утопичният роман го превръща в предистория на бъдещето. Въз основа на това Вие твърдите, че алтернативната история превръща миналото в предистория на едно настояще, което не би могло да бъде въобразено по друг начин. Но как да мислим това невъобразимо по друг начин настояще? Дали то е само фикционално, както например настоящето в романа на реализма? Или алтернативните истории са по-скоро контрафактически разкази? Или и двете? Възможно ли е понякога образът на подобно невъобразимо настояще да крие

³ Charlotte Gilman, *Herland*. New York: Pantheon, 1915

⁴ Matthew Beaumont, *Utopia Ltd: Ideologies of Social Dreaming in England, 1870-1900*, Leiden: Brill, 2005.

кълновете на едно усещане за бъдещето? Или такова усещане би попадало в областта на алтернативната история само в по-конвенционалния смисъл?

Карвър: Формулата „кълнове на усещане за бъдеще“ приляга най-добре като описание на утопичната времева ос, предполагаема от някои алтернативни истории. Споменатото отношение на историческия към утопичния роман, описано от Матю Бомонт, се опира на схващането на Ернст Блох за отношението на отрицаваното настояще към утопичното бъдеще; Блох говори за „мрака на преживявания момент“, поне това е фразата, която Бомонт цитира. Утопичният роман може да се изплъзне от смътния мрак на политическата идеология, създавайки въображаема гледна точка, от която можем да погледнем *назад* към настоящето с относителна, макар и синтезирана яснота и да разгърнем тази яснота до едно ново усещане за възможното (тук би следвало да подчертая, че Бомонт се интересува от странностите и парадоксите, породени от тази концептуална перспектива). Така че в утопичното си измерение алтернативната история може да прави нещо сходно; тя може да дерайлира саморазбирането на настоящето, изтласквайки го извън релсите на историческия прогрес, по които сме карани да вярваме, че се движим; вместо това алтернативното минало може да бъде мислено като друг влак, който се движи по други релси към друго предназначение. Ако претоваря метафората, можем да си представим как скачаме от настоящия влак на друг, по-добър. Но тази идея може да бъде удържана за кратко, докато авторът има енергията и възможностите да изтъква този алтернативен свят. Потенциалността, инвестирана в алтернативата, неизбежно се срива накрая, водейки до заемането на една от следните позиции: читателят бива порицан, така че да бъде тласнат да вземе необходимите корективни мерки, което на практика означава връщане към точката на разклоняване; друга възможна позиция е съжалението и някои от предговорите на текстовете, които изследвам, представляват печални размисли върху начинанието на алтернативната история като цяло; друга възможност е алтернативната история да бъде третирана като урок по критическо мислене, насочено срещу провиденциализма, като се твърди, че настоящият момент, както моментите от миналото, е пропит от множествени възможности, тъкмо както е показала алтернативната част от разказа. Ако вземем малко по-различна фраза на Блох, алтернативната история може да ни убеди, че „в миналото все още има бъдеще с неизразходван заряд.“ Би следвало да отбележа обаче, че алтернативни и/или

контрафактически истории са били писани от разноцветни фигури: Бенджамин Дизраели, Уинстън Чърчил и Нют Гингрич всички са практикували този жанр, така че не всички творби могат да бъдат вписани в тези утопични рамки.

Колкото до класифицирането на типа фикционалност, характерен за алтернативната история, то би помогнало да се илюстрира разликата между алтернативно-историческото и контрафактическото: в един контрафактически разказ как Наполеон побеждава при Ватерло всяко правдоподобно описание на последствията трябва да се придържа към това как е бил мислен историческият Наполеон (както се вижда, такава тема изисква внимателно боравене с глаголните времена). Но в първата алтернативна история с обем на книга, „Апокрифният Наполеон 1812-1832: История на завладяването на света и на глобалната монархия“⁵ на Луи Жофруа-Шато, публикувана през 1836 г., Наполеон се превръща в пародия на самия себе си, понякога смешна, но понякога зловеща: той надмогва лъв с империалния си поглед; глобалната му власт води до изчезването на думата *политика*, открива еднорозите. Колкото до типа фикционалност в такива случаи, моята теза е, че сцената и героите трябва да бъдат четени като фантазия на автора, проектирана в паралелния свят на исторически конкретните му желания. Катрин Галахър⁶ се насочва към същия текст и сравнява онтологическо-фикционалния статус на тримата Наполеоновци – в алтернативната история на Жофруа-Шато, в романа на Толстой, „Война и мир“, и историческата фигура на Наполеон, наблюдавана от философа Хегел край Йена през 1806 г., която той нарича в писмо до Нийтамер „тази световна душа“. Галахър използва специфичната категория на историческия персонаж в алтернативен исторически разказ, за да критикува твърдението на Лубомир Долежел, че всички фикционални герои предполагат изграждането на алтернативни светове; алтернативната история показва, че съществуват различни типове фикционалност, би твърдяла Галахър. Друга интригуваща теза, която тя разгръща другаде, се състои в това, че алтернативната история, например *Човекът във високия замък* на Филип К. Дик⁷ може

⁵ Louis Geoffroy-Chateau, *Napoléon Apocryphe, 1812-1832: Histoire de la Conquête Du Monde Et de la Monarchie Universelle*, Paris: Hachette, 1841

⁶ Catherine Gallagher, *Telling It Like It Wasn't: The Counterfactual Imagination in History and Fiction*. Chicago: Chicago UP, 2018

⁷ Филип Дик, *Човекът във високия замък*, София: Бард, 1997

да ни казва неудобни истини: че по някакъв таен и непризнат начин Америка наистина (в историята на този свят) е изгубила Втората световна война.

Трябва да си дадем сметка, че мисленето от тази перспектива вече се е формирало през XIX в. Бях поразен, когато попаднах на твърдение на Томас Бабингтън Макълоу от 1828 г. (един от видните британски историци от XIX в.), че фикцията – историческата фикция – е принудена да се придържа към конвенционалните истини на историята, към събитията и причините, по отношение на които има консенсус. Само историкът може да открие истинските причини на събитията и да преразгледа съществуващите описания. Това контраинтуитивно трансформиране на ролята на романиста и историка предполага още една позиция: на романиста, който преобръща исторически даденото, а това, разбира се, описва задачата на алтернативната история.

Христов: Бихте ли казали, че подходът Ви се различава от този на Хилари Даненбърг⁸ само по обхват, доколкото Даненбърг се интересува как историите на индивидуални животи биха могли да се развият по друг начин, докато Вие се занимавате с историите на държави, общества, форми на живот? С други думи, по какво се различават жизнените истории и историческите разкази са качествено различни?

Карвър: Убеден съм, че подходите ни са фундаментално различни и разликата помежду им може да бъде мислена откъм усилието. Човек намира за лесно – това като че дори не изисква усилия – да размишлява как животът му е можел да се развие по-добре, ако се беше представил по-добре в тази ситуация, ако беше заложил на онзи кон, ако беше открил чувствата си на онази личност. Това не би могло да бъде нищо повече от усвояване на посланието на рекламата, че би трябвало да осъществим себе си в една консумативна среда, в която нашите покупки, нашите индивидуални актове на консумация определят какви сме и колко струваме. Тези лесни мечти са различни от концентрацията, необходима за въобразяването на алтернативен ход на историческото развитие, на различен възможен свят, дори той да не е или вече да не е достъпен за нас. Бих казал, че представянето на алтернативни индивидуални животи във фикцията също е различно от алтернативните социални въображаеми. Андрю Д. Милър е изследвал значението на това,

⁸ Hilary Dannenberg, *Coincidence and Counterfactuality: Plotting Time and Space in Narrative Fiction*, Lincoln: Nebraska UP, 2008

което той нарича „оптатив“ във викторианския роман,⁹ например начините, по които героите на Дикенсовите романи често оценяват живота си, сравнявайки го с мисловните образи на това, което са могли да бъдат. Неговият аргумент е, че този хипотетичен режим на ревизия на себе си е исторически специфичен: той може да възникне само в условията на определена икономия на вниманието и определено рамкиране на субекта, отворено към идеите за инвестиране и възвращаемост; накратко, да се размишлява какво би могло да бъде означава да се участва в една буржоазна култура на себе си. Макар алтернативно-историческото мислене да е процъфтявало тъкмо през този период, когато то бъде използвано, за да се мислят варианти на социални, планетарни и видови истории, поширокият режим на разгръщане на алтернативите може да се превърне в инструмент, насочен тъкмо срещу буржоазното самодоволство, срещу буржоазното убеждение, че можем да постигнем най-добрия възможен живот чрез правилни избори в потока от възможности, които ни дава животът. Такъв е например ефектът на спекулативните размишления на Бланки.

Христов: Споменавате, че изследванията на алтернативните истории от XX в., например книгите на Гейвриъл Розенфелд¹⁰ и Катлийн Сингълс,¹¹ дефинират алтернативните истории, като ги противопоставят на разказите за истинското минало. Смятате ли, че следва да се отнесем критично към фоновото понятие, разкази за истинското минало, което прави възможни подобни дефиниции? Можем ли да приемем, че има разкази, които представят миналото, каквото всъщност е било, или би следвало да мислим историческите разкази като режими на представяне, изградени от дисциплинарните институции на модерното и късномодерното знание? В последния случай, дали това би могло да подкопае изключителното право на научните институции да казват истината за миналото, което те са си извоювали през XIX в.?

Карвър: С оглед на двамата автори, които споменавате, Розенфелд е склонен да третира алтернативните истории като *отражение* на емпирично познаваеми исторически обстоятелства, така че съм съгласен, че тук разграничението между действителна и

⁹ Andrew Miller, *The Burdens of Perfection: On Ethics and Reading in Nineteenth-century British Literature*, Ithaca: Cornell UP, 2008

¹⁰ Gavriel Rosenfeld, *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*, Cambridge: Cambridge UP, 2005

¹¹ Kathleen Singes, *Alternate History: Playing with Contingency and Necessity*, Hague: Walter de Gruyter, 2013

фантазматична история е проблематично; изследването му върху алтернативната история беше публикувано в началото на този век и познавателната анархия на фалшивите новини, след която живеем днес, действително измества фокуса върху подобни проблеми. Катлийн Сингълс твърди тъкмо, че алтернативната история е консервативно начинание, *защото* предполага едно твърдо установено и познаваемо минало, от което се отклонява. Не мисля, че работата ѝ може да бъде характеризирана по този начин. Освен това работите на Катрин Галахър показват, че образците на жанра от ХХ в. могат да бъдат използвани, за да се поставят под въпрос историческите дадености, вместо за да бъдат потвърждавани. Нейната наскоро публикувана книга, както и моята,¹² предприема археологически разкопки на една критическа линия в алтернативната, проследявайки интелектуалната история на категорията преди ХХ в., когато тя е била спорадичен експеримент, но не е била призната като фикционален жанр, нито дори като тип историческа есеистика. Една от причините, поради които ми се стори продуктивно да се фокусирам върху ХІХ в., е, че в Британия, както в Германия и Франция, през този период на формиране на историята като дисциплина, наличният модел на *романтическо* писане за историята бива изместен от научното представяне на историческото знание. Твърдя, че алтернативните истории представляват нещо като обратна връзка на дисциплината история със самата себе си и със своите методи. Така че творби като „Чудната приказка на Алрой“,¹³ писана от младия Бенджамин Дизраели през 1833 г., иронично вписват презентизма на романтическата история в една приказка за изкупителния месианизъм на британската политика; Шарл Ренувие, в своята мащабна алтернативна история на 1876 г., „Ухрония“,¹⁴ предлага правдоподобна алтернатива на западната цивилизация като коректив на телеологичното историческо мислене; а Фридрих Ницше и Бланки, приблизително по същото време, взимат от астрономията идеята за изчерпателната, безкрайна история като критика на все по-научната историческа култура на капиталистическата буржоазия. Тук имам предвид

¹² Ben Carver, *Alternate Histories and Nineteenth-Century Literature Untimely Meditations in Britain, France, and America*, London: Palgrave, 2017

¹³ Benjamin Disraeli, *Alroy: A Romance*, London: Tauchnitz, 1854

¹⁴ Charles Renouvier, *Uchronie: L'utopie dans l'histoire: esquisse historique apocryphe du développement de la civilisation*, Paris: Bureau de la Critique philosophique, 1876

искането „историята да бъде наука“ в „За ползата и вредата на историята за живота“ на Ницше.¹⁵

¹⁵ Фридрих Ницше, „За ползата и вредата на историята за живота,“ в *Несвоевременни размисления*, прев. Исак Паси, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992

Литература

- Дик, Филип. *Човекът във високия замък*, София: Бард, 1997
- Ницше, Фридрих. „За ползата и вредата на историята за живота“, в *Несвоевременни размишления*, прев. Исак Паси, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992
- Beaumont, Matthew, *Utopia Ltd: Ideologies of Social Dreaming in England, 1870-1900*, Leiden: Brill, 2005
- Blanqui, Louis Auguste, *L'Eternité par les astres: Hypothèse astronomique*, Paris: Germer Baillière, 1872
- Carver, Ben, *Alternate Histories and Nineteenth-Century Literature Untimely Meditations in Britain, France, and America*, London: Palgrave, 2017
- Dannenberg, Hilary, *Coincidence and Counterfactuality: Plotting Time and Space in Narrative Fiction*, Lincoln: Nebraska UP, 2008
- Disraeli, Benjamin, *Alroy: A Romance*, London: Tauchnitz, 1854
- Fogel, Robert. *Railroads and American Economic Growth*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1970.
- Gallagher, Catherine, *Telling It Like It Wasn't: The Counterfactual Imagination in History and Fiction*. Chicago: Chicago UP, 2018
- Gilman, Charlotte, *Herland*, New York: Pantheon, 1915
- Geoffroy-Chateau, Louis, *Napoléon Apocryphe, 1812-1832: Histoire de la Conquête Du Monde Et de la Monarchie Universelle*, Paris: Hachette, 1841
- Miller, Andrew, *The Burdens of Perfection: On Ethics and Reading in Nineteenth-century British Literature*, Ithaca: Cornell UP, 2008
- Renouvier, Charles, *Uchronie: L'utopie dans l'histoire: esquisse historique apocryphe du développement de la civilisation*, Paris: Bureau de la Critique philosophique, 1876
- Rosenfeld, Gavriel, *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*, Cambridge: Cambridge UP, 2005
- Singles, Kathleen, *Alternate History: Playing with Contingency and Necessity*, Hague: Walter de Gruyter, 2013